

7. Отчёт Константиноградской Уездной Земской Управы XX-му очередному Константиноградскому Уездному Земскому Собранию за 1883 год.
8. Русов А.А. Краткая энциклопедия земского дела в его историческом развитии./ А.А. Русов. – К.: Кружок студентов Киевлян, 1914. – 119 с.
9. Скалон В.Ю. Народное продовольствие на юге России // Земский обзор. – 1885. – № 8–9. – С. 112.
10. Тихонов Т.И. Земство в России и на окраинах./ Т.И. Тихонов. – С-Пб.: Склад И.П.Перевозникова, 1907. – 150 с.
11. ЦДА України. – Ф. 442. – Оп. 534. – Спр. 421. – Арк. 7–8.

Обметко О.Н., канд. истор. наук, доцент, доцент кафедры политической истории, ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетмана»

Роль земств в решении вопросов социально-экономического подъёма украинских губерний в последней четверти XIX в. В статье рассматривается вопрос финансирования земств с учётом законодательной базы конца XIX в. Возможности земства, с учётом их недостаточного финансирования. Формирование органами местного самоуправления запасов продовольствия в отдельных губерниях Южной и Левобережной Украины. Очерчены границы деятельности земских учреждений и их сотрудничество с уже существующими местными органами власти. В работе анализируются положительные и отрицательные стороны деятельности органов местного самоуправления, их достижения и неудачи.

Ключевые слова: земство, налог, продовольствие, закон, торговля, средства, бюджет, доходы, расходы, кредитные учреждения, смета.

Obmetko O.M., Ph.D. in History, Associate Professor of Political History Chair of Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman

The role of zemstvo (district councils) within social and economic prosperity of Ukrainian provinces in the last quarter of the nineteenth century. The article deals with the questions of zemstvo funding taking into account the lack of funding and the legislative base in the end of XIX c. The article considers the formation of food reserves by self-governing bodies in different provinces of the South and Left-banked Ukraine. The spheres of activity of district council institutions and their cooperation with existing local bodies of authority are revealed. Positive and negative aspects of local self-governing bodies, their achievements and failures are analyzed in the article.

Key words: zemstvo, tax, provision, law, trade, funds, budget, profit, expenses, credit institutions, estimate.

УДК 1-051Фемістій(37)"03":257.2](045)

Пуховець Д.С.,

канд. істор. наук, асистент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дві промови Фемістія як історичне джерело

Стаття присвячена відомому оратору та філософу IV ст. Фемістію. Аналізуються дві його промови на предмет того, наскільки вони можуть бути корисними в якості історичного джерела. Третя промова представляє собою панегірик імператору Констанцію II. Це одне з небагатьох джерел, яке описує позитивно діяльність цього правителя. Автентичність дванадцятої промови викладає сумніви. Але якщо вона все-таки належить Фемістію, промова може допомогти нам зрозуміти світогляд тогочасного язичника.

Ключові слова: Фемістій, ораторське мистецтво, язичництво, Константинополь, Пізня Римська імперія.

Інколи від студентів-істориків доводиться чути скарги, що в давній історії вже все досліджено та знайти новизну в своїй науковій роботі дуже важко. Звичайно, це не так. Дуже багато тем та історичних постатей ще тільки чекають свого дослідника. Це стосується і історії Пізньої Римської імперії IV – V ст. Вражає та кількість авторів цього періоду, від яких переклади українською або російською мовами існують лише уривками, або не існують взагалі. Відповідно, і ґрунтовних наукових досліджень щодо них в вітчизняній традиції немає. Особливо не пощастило в цьому плані ораторам, чії промови збереглися. І це при

© Пуховець Д.С., 2014

тому, що ораторське мистецтво в IV – V ст. переживало період піднесення [див. 10, Р. 349.] і подарувало нам цілу плеяду промовців: Лібанія, Фемістія, Гімерія, імператора Юліана Відступника. Одному з найяскравіших представників цього жанру – Фемістію, і присвячена наша стаття. На прикладі двох промов – третьої та дванадцятої, ми дослідимо, наскільки його творчість може бути корисна в якості історичного джерела.

З фактів, наведених вище, зрозуміло, що у вітчизняній науці Фемістію приділена дуже незначна увага. Існують переклади лише декількох його промов [див. 3, 4] та незначна кількість статей, присвячених цьому діячу [наприклад, 2]. В світовій історіографії, зрозуміло, присвячених Фемістію праць більше. Класична робота по ньому належить французькому візантиністу Жильберу Даргону [6]. Історіографія питання також представлена, зокрема, декількома англійськими працями [див. 9, 12].

При цьому Фемістій (317 – бл. 390 рр.) заслуговує на пильну увагу та глибоке вивчення. Він був особисто знайомий та займав високі посади при дворі за п'ятьох імператорів: Констанція II, Юліана Відступника, Іовіана, Валента II та Феодосія I. Сам Фемістій був язичником, але знайшов підхід не тільки до такого ж язичника Юліана, а й до аріан Констанція II та Валента II, а також до прибічників Нікейського Символа Віри – Іовіана та Феодосія I. Характер відносин між Фемістієм та Юліаном демонструє лист правителя до філософа, який зберігся [1]. Точне датування листа не встановлено. На нашу думку, лист написано близько до 355 р., коли Юліан тільки був призначений Констанцієм II цезарем (таку думку поділяє і С. Бредбері у своїй статті [5, Р. 251.]). З тексту видно, що листування між двома діячами було постійним. Фемістій був наставником Юліана в філософії, правитель пише: «...Я приведу тобі слова з дивовижних Законів Платона. Ти знаєш цей твір та викладав його мені...» [Julianus. Epist. ad Themist., 258a.] З контексту листа зрозуміло, про що між діячами йшов діалог на той час. Юліан сам себе вражав філософом, був людиною, схильною до рефлексії та споглядання. Він не був впевнений, що управлінська діяльність – це для нього. Очевидно, в попередньому листі Фемістій переконував його від споглядання перейти до активного практичного життя. Юліан пише: «Я возвеличую колишній свій спосіб життя, проте я погоджуюся з тобою, коли ти кажеш, що я повинен не тільки змагатися з такими відомими людьми, як Солон, Лікурґ і Піттак, але й вийти з-під сніи філософії під відкрите небо» [Julianus. Epist. ad Themist., 263a.]. В іншому місці листа, звертаючись до Фемістія, Юліан пише: «Ти говориш, що Бог схильний до мене так само, як раніше до Геракла і Діоніса, які, будучи відразу філософами і царями, очистили всі моря і землі від зла, що застигло їх» [Julianus. Epist. ad Themist., 254a.]. Як ми знаємо з історії, аргументи Фемістія переконали Юліана – його політична кар'єра була блискучою, хоча і не тривалою.

Кар'єра самого Фемістія, як для філософа та оратора, була не менш блискучою. Народився він в Пафлагонії, але більшу частину свого життя проживав в Константинополі. Його батько Євгеній також був відомим філософом. Юність Фемістій провів в Малій Азії та Сирії. Головним чином він вивчав Аристотеля, хоча також був знайомий з піфагореїзмом та платонізмом. У 347 р. філософ познайомився з імператором Констанцієм II, коли той відвідував місто Анкіру [12, Р. 73.]. Після цього Фемістій переїхав до Константинополя, де довгі роки викладав філософію. Вони були з імператором однолітками та приятелями. Правитель часто запрошував філософа за свій обідній стіл, де з готовністю вислуховував поради від нього, як про це пізніше згадував сам Фемістій [див. 9, Р. 3.]. В 355 р. він був включений Констанцієм до складу senatorів Константинополя. В 358 р. Фемістій зайняв посаду проконсула Константинополя (він став останнім проконсулом в історії міста, надалі ця посада називалася «префект міста»). Наступний імператор Юліан, зрозуміло, також виявляв прихильність до свого вчителя. В 363 р. Фемістій виступив з похвальною промовою на честь імператора. Її текст не зберігся, але про неї є згадки у іншого ритора того часу Лібанія. В 364 р. герой нашої статті був в числі senatorського посольства, яке вітало нового імператора Іовіана. Зберіг Фемістій свій вплив і за Валента II. Під час війни з готами 367-369 рр. філософ разом з імператором відвідав Фракію та прикордонні райони Дунаю і описав тамтешнє становище [2, С. 289.]. Збереглися також вітальні промови до цього імператора з нагоди перемоги над готами 370 р. та на честь 10-річчя правління. Написав

вітальну промову Фемістій і до Феодосія I з нагоди його вступу на імператорський престол. В 384 р. філософ був призначений префектом Константинополя [9, Р. 2.]. В 387-388 рр. Фемістій навчав філософії сина імператора – Аркадія. Це при тому, що філософ продовжував бути язичником, а Феодосій відомий як заповзятий борець з язичництвом. Після цього відомості про філософа відсутні, очевидно, він помер біля 390 р.

Інформація про твори Фемістія міститься в «Бібліотеці» Фотія. На час її написання (IX ст.) існувало 36 промов. На сьогодні збереглося 34 промови (деякі з них – уривками). Практично всі промови написані давньогрецькою мовою. Виключення становить лише одна промова, знайдена тільки в латинському перекладі. Вона включена до списку промов під номером 12 і буде детально проаналізована в цій статті. Базове видання оригінального тексту здійснене у 1832 р. Вільгельмом Діндорфом [11; про це див. 7, Р. 259.]. Промови пронумеровані за послідовністю у виданні, яке не завжди відповідає хронології. Наприклад, хронологічно першою є 24-та промова. А четверта промова проголошена раніше за третю (хоча обидві вони проголошені у 357 р.) [докладніше див. 12, Р. 250.].

Третя промова Фемістія називається «Посланицьке слово про Константинополь, проголошене в Римі». Фактично вона представляє собою панегірик, виголошений Фемістієм на честь 20-річчя правління Констанція II. Цю подію імператор святкував в 357 р. в Римі, і константинопольський сенат відправив туди філософа для того, щоб проголосити урочисту промову та передати святковий вінок. Сам вибір оратора багато про що говорить. Вже близько 45 років держава сприяла поширенню християнства, розвивало його як державну релігію. Але представляти Константинополь відряджають язичника. В самій промові відсутні згадки про християнського Бога та взагалі будь-які християнські мотиви. Натомість алузії на язичницьку традицію є постійними – в промові згадуються Зевс, Геліос, Афродіта. Авторитетами в осмисленні світу для оратора явно виступають Аристотель та Платон. Промова написана абсолютно в традиціях римських язичницьких панегіриків, зразком для яких було похвальне слово Траяну Плінія Молодшого. Отже, язичники при дворі Констанція II відчували себе вільно, їм не потрібно було ховати свої погляди чи підлаштовуватися під християнське світосприйняття.

Промова цікава тим, що вона є одним з небагатьох джерел, яке позитивно описує політику Констанція II. Сам імператор правив доволі тривалий період 337 – 361 рр. Йому вдалося об'єднати імперію після громадянської війни, розпочатої його братами Константином II та Константом у 340 р. Він активно опікувався розвитком культури. За свідченням четвертої промови Фемістія, Констанцій II заснував в Константинополі бібліотеку, куди наказав привести найвідоміші грецькі та латинські твори. Тим самим імператор зробив значний внесок в майбутню візантійську освіченість, яка вплинула на європейське Відродження. Отже, правитель був не таким вже і поганим. Але йому не пощастило з історичною традицією. Він був аріанином. Імператори після нього повернулися до сповідання Нікейського Символу Віри. А за рішенням Другого Вселенського Собору 381 р. аріанство було остаточно заборонене. Тож для пізніших християнських письменників Констанцій II був еретиком. Для язичницьких письменників правитель був чужинцем-християнином, крім того людиною, яка певний час знаходилась в конфронтації з їхнім кумиром – Юліаном Відступником. Таким чином, на сторінках історичних творів Констанція II не було кому захищати.

Звичайно, жанр панегірика не є найбільш об'єктивним у світі. Такі промови завжди містять у собі лестощі. Але це не означає, що ніякої корисної інформації з них взяти не можна. Автори панегіриків завжди намагаються знайти в адресата промови якісь позитивні риси та звеличити їх. Полководця хвалять за вдалі походи, реформатора за зважену внутрішню політику. Ніхто не буде хвалити боягуза за військові доблесті, адже це могло б бути сприйнято як сарказм та відверте глузування. Тож, з промови Фемістія ми можемо побачити, які риси характеру та події життя Констанція II були варті звеличення.

Особливо підкреслює Фемістій інтелектуальність імператора та його схильність до філософії. Оратор хвалить правителя за його «ревні заняття філософією, котра вже майже залишила людей (як це говорять поети про справедливість) і котру ти [Констанцій II – прим.

Д.П.] відродив, повернув людям, зробив і привабливою і шанованою...» [Themist. Orat. III, 46c.]. Фемістій говорить, що він як філософ проголошує промову, щоб «належним чином вшанувати достойного правителя-філософа» [Themist. Orat. III, 44d.]. Підкреслюються молодість правителя (на момент 20-річчя правління йому було всього 40 років), його скромність, вдумливість та обдарованість. Підкреслюються і військові звитяги Констанція II, особливо в ході війни 350-351 рр. з узурпаторами Магненцієм та Ветраніоном. Магненцій описується як варвар, який «в п'яному безчинстві мучив народ, терзав раду старійшин [Римський сенат – прим. Д.П.], наповнив трупами та скверною чистою струєю Тибру» [Themist. Orat. III, 43c.]. Його, як відомо, Констанцій розбив в битві при Мурсі в 351 р. Іншою була ситуація з Ветраніоном. Коли в 350 р. здійснилися вбивство Константа та узурпація Магненція, відбулося проголошення імператором Ветраніона за сприяння Константиною – сестри Константа та Констанція II. Це було зроблено для того, щоб під вплив Магненція не перейшли іллірійські та балканські провінції. Спочатку Констанцій II визнав Ветраніона та навіть допомагав йому фінансово. Але пізніше Ветраніон почав торги з законним імператором та вступив в перемовини з Магненцієм. Вирішальна фаза переговорів відбулася 25 грудня 350 р. в Сердиці (суч. Софії). Там Констанцій II виступив перед Ветраніоном та його воїнами. Імператор переконав узурпатора та його військо, що лише він має законні права на престол. Ветраніон скинув з себе пурпурову мантию та повернувся під владу Констанція. Очевидно, до такої домовленості вони прийшли ще до виступу Констанція. Але обставлено все було дуже красиво. Фемістій згадує про ці події: «Бачив я, правителю, судилище, виступаючи на якому ти взяв в полон того, хто марив про царський пурпур. Бачив я власними очима твій трофей, отриманий не важкоозброєним воїном, не вершником і не стрільцем – воїни були лише очевидцями, але не соратниками у цій справі» [Themist. Orat. III, 45c.]. З цитати можна зробити висновок, що Фемістій був присутній на подіях у Сердиці.

Промова також містить важливу інформацію щодо співвідношення Риму та Константинополя на 357 р. Сама фабула виступу будується на постійному порівнянні старої та нової столиці. Константинополь на той час вже 27 років був столицею імперії. Тим не менш, Фемістій не вагаючись віддає пальму першості Риму: «Шана віддається тобі [Імператору – прим. Д.П.] на самому величному місці Всесвіту» [Themist. Orat. III, 41c.]. Константинополь устами його сенатора готовий відійти на другий план: «...Місто визнає, що йому ще не вистачає багато чого, тому не соромно йому вважатися і на майбутнє другим, а не першим...» [Themist. Orat. III, 42d.]. Фемістій підкреслює велику роль Констанція II у розбудові нової столиці. Ритор проводить красиву аналогію, називаючи місто та імператора дітьми Константина Великого: «Коли наше місто тільки народилося на світ, воно осиротіло та потребувало пелюшок, ти, як гарний старший брат, прийняв його як ніжну, маленьку сестричку, одразу став піклуватися про неї, одразу ж приніс молока та їжі; загалом виростив його красивим та великим...» [Themist. Orat. III, 47d.]. Можна зробити висновок, що на 357 р. Рим залишався головним містом імперії. Те, що Констанцій II святкував 20-річчя свого правління саме там, тільки підтверджує цю тезу.

Як вже зазначалося, дванадцята промова займає особливе місце в творчості Фемістія. Вона дійшла до нас в латинському перекладі. З дванадцятю промовою Фемістія пов'язана детективна історія. Вперше вона була видана у 1605 р. Георгом Ремом разом з шістьма іншими грекомовними промовамі оратора. За свідченнями видавця, латинський текст йому передав Андреас Дудіш (Дудіч) – угорський гуманіст хорватського походження. Дудіш стверджував, що він зробив переклад латиною з грецького оригіналу [8, Р. 1.]. Грекомовний оригінал ніколи не було знайдено, а сам текст аналогічний поглядам самого Дудіша. Той був протестантом, який завжди виступав за віротерпимість та релігійну свободу. Не дивно, що у 1900 р. дослідник Ричард Фостер прийшов до висновку, що дванадцята промова є піддробкою. Така точка зору стала поширеною в західній історіографії. Але вона не стала аксіомою. Так, в коментарях до російськомовного перекладу дванадцятої промови немає жодних зауважень щодо автентичності тексту [3, С. 689.]. Ми визнаємо, що походження цієї промови є суперечливим, але використовуючи «презумпцію невинуватості», все ж розглянемо її як історичне джерело.

Викликає суперечки і адресат промови. Традиційно вона називається «Валенту щодо віросповідань». Але в історіографії присутня думка, що адресатом промови був імператор Іовіан. Щодо адресату твору ми висловимо власні міркування. Імператор Іовіан (363-364 рр.) правив дуже короткий проміжок часу. Сам він був християнином, але проводив дуже обережну релігійну політику. Закони Юліана на користь язичництва були відмінені, але відношення до язичництва було толерантним. Язичницькі храми інколи руйнувалися, але це було ініціативою чиновників на місцях, а не повноцінною державною політикою. Так само імператор не зайняв яскраво вираженої позиції у боротьбі аріан та пронікейців. Але Нікейський Символ Віри Іовіан визнав. Релігійна політика Валента II (364-379 рр.) була більш виражена. За його правління тиск на язичників посилюється, вони починають боятися заборони нехристиянських культів.

Фемістій в промові описує релігійну політику адресата як толерантну: «...Ти наказав, щоб в релігійних питаннях кожен керувався власним вибором і щоб насиллям та погрозами нікого не змушували переходити в віросповідання, яке людина не схвалює» [Themist. Orat. XII, 155d.]. Але сама тональність промову дуже стурбована. Писати таку схвильовану промову до поміркованого Іовіана не було особливої необхідності. Більша потреба в захисті релігійної свободи повинна була виникнути за правління Валента. А слова про толерантність імператора могли бути спробою видати бажане за дійсне (спробою цілком допустимою, коли до заборони язичництва справа ще не дійшла). Тож, на нашу думку, адресатом промови є імператор Валент II.

Які ж аргументи використав Фемістій для обґрунтування необхідності релігійної свободи? Звичайно, це не була критика християнства. Таку критику християнський імператор навряд чи сприйняв би. Фемістій робить наголос на тому, що «не у владі державців примушувати підвладні народи до всього, що їм буде завгодно; є дещо таке, до чого людей не можна змусити жодним чином, якщо вони того не хочуть» [Themist. Orat. XII, 156a.]. Сюди відноситься, на думку оратора, і сфера релігії. Філософ перераховує відомі йому спроби заборонити якусь релігію і відмічає, що такі спроби завжди були марними: «Цього не вирвати з нетрів душі ані конфіскаціями майна, ані дикою, ані кілками, не знищити ані мечем, ані вогнем...» [Themist. Orat. XII, 157d.]. З промови видно, що Фемістій, будучи язичником, був при цьому монотеїстом. Для нього Бог єдиний для всіх людей на землі. І саме з волі Бога на землі існує так багато релігій. За думкою філософа, таким чином Він породжує релігійне заповзяття в людях: «Всі, хто змагаються в бігу, зі всіх сил намагаються добігти до Судді, щоб отримати від Нього винагороду; однак не всі притримуються одного і того ж шляху: той починає біг звідси, той – звідти» [Themist. Orat. XII, 158d.]. Відповідно, заборонивши якісь релігії, імператор ризикує знищити це заповзяття: «Якщо ти залишиш лише один шлях... ти загониш всіх до тісняви та зменшиш бажання змагатися в бігу» [Themist. Orat. XII, 159a.].

Фемістій проводить паралель між імператором з його військом (де є різні роди військ – преторіанці, легіонери, вершники, лучники) та Богом з людьми, де є представники різних релігій. Завершує свою промову філософ описом небезпек, до яких можуть привести репресії: «В минулому, як ти прекрасно знаєш, ми були для себе більшою загрозою, ніж будь-яка кіннота та піхота зовнішніх ворогів: доноси, за допомогою яких одне віросповідання нападало на інше, нанесли державі більше шкоди, ніж набіги всіх варварів на наші області» [Themist. Orat. XII, 161a.]. На основі промови ми можемо зробити висновок, ми язичники тих часів поділяли християнський монотеїзм. Вони не були налаштовані вороже до християнства, а виступали більшою мірою за толерантність та релігійну свободу.

З аналізу двох промов Фемістія видно, що його наративна спадщина має великий потенціал як історичне джерело. Цей філософ-оратор прожив дуже насичене життя, знаходився в постійному спілкуванні з найвизначнішими політичними діячами свого часу. Його промови здатні надати свідчення щодо постатей імператорів, суспільно-політичних подій того часу; вони можуть допомогти зрозуміти світогляд язичників IV ст. Отже, Фемістій чекає своїх дослідників.

Література:

1. Император Юлиан. Послание к Фемистию-философу / Император Юлиан; [Пер. и ред. Т. Сидаша] // Сочинения. – СПб.: Издательство С.-Петербург. Ун-та, 2007. – С. 362 – 376.

2. Сиротенко В.Т. Фемистий о положении на дунайской границе и о борьбе крестьян и рудокопов против готов / В.Т. Сиротенко // Античная древность и средние века. – Вып. 10, 1973. – С. 289 – 293.
3. Фемистий. Речи III, XII, XXX; [Пер. А. Егунова] / Фемистий // Поздняя греческая проза; [Сост. С. Поляковой]. – М.: ГИХЛ. 1961. С. 621–638.
4. Фемистий. Речи XXV и XXVII; [Пер. М.Е. Грабарь-Пассек.] / Фемистий // Памятники позднего античного ораторского и эпистолярного искусства; [Отв. ред. М.Е. Грабарь-Пассек]. – М.: Наука. 1964. С. 80–86.
5. Bradbury S. The Date of Julian's Letter to Themistius / S. Bradbury // Greek, Roman and Byzantine Studies. – Vol. 28, 1987. – P. 235 – 251.
6. Dagron G. L'empire romain d'Orient au IVe siècle et les traditions politiques de l'hellénisme: le témoignage de Thémistios / G. Dagron // Travaux et Mémoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation byzantines. – Tome III, 1968. – P. 1-242.
7. Downey G. Themistius and the Defense of Hellenism in the Fourth Century / G. Downey // The Harvard Theological Review. – Vol. 50, № 4, 1957. – P. 259-274.
8. Goulding R. Who wrote the Twelfth Oration of Themistius? / R. Goulding // Journal of the Warburg and Courtauld Institutes. – Vol. 63, 2000. – P. 1-23.
9. Penella R.J. The private orations of Themistius / R.J. Penella. – Los Angeles: University of California Press, 2000. – 264 p.
10. Stertz. S.A. Themistius: A Hellenic Philosopher-Statesman in the Christian Empire / S.A. Stertz // The Classical Journal. – Vol. 71, № 4, 1976. – P. 349-358.
11. Themistii Orationes ex codice mediolanensi / Themistius; [Ed. Guiliermo Dindorfio]. – Lipsiae: C. Knobloch, 1832. – 792 p.
12. Vanderspoel J. Themistius and the imperial court / J. Vanderspoel. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995. – 288 p.

Пуховец Д.С., канд. истор. наук, ассистент кафедры истории древнего мира и средних веков Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Две речи Фемистия как исторический источник. Статья посвящена известному оратору и философу IV в. Фемистию. В ней анализируются две его речи на предмет того, насколько они могут быть полезными в качестве исторического источника. Третья речь представляет собой панегирик императору Констанцию II. Это один из немногих источников, который описывает позитивно политику этого правителя. Аутентичность двенадцатой речи вызывает сомнения. Но если она все-таки принадлежит Фемистию, речь может помочь нам понять мировосприятие язычника того времени.

Ключевые слова: Фемистий, ораторское искусство, язычество, Константинополь, Поздняя Римская империя.

Pukhovets D.S., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Chair of Ancient History and Middle Ages, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Two speeches of Themistius as a historical source. The article is dedicated to the famous orator and philosopher of the 4th century - Themistius. The author analyses two of his speeches to understand the importance of them as historical sources. The Third speech is a panegyric to Emperor Constantius II. This is one of the few sources that describe the activities of this leader in a positive manner. The authenticity of the Twelfth speech is doubted. But if it belongs to Themistius, this speech can help us understand the pagan's world perception of that time.

Keywords: Themistius, oratory, paganism, Constantinople, the Late Roman Empire.